

A MUNKÁSOSZTÁLY MEGHATÁROZÁSÁRA
VONATKOZÓ TÁRSADALMILAG ELFOGADOTT
ÁLLÁSPONTOK JUGOSZLÁVIÁBAN

Az utóbbi fél évszázadban világszerte jelentős változások mentek végbe az országok lakosságának szerkezetében. Világviszonylatban növekszik a munkásosztály szerepe az anyagi termelésben, növekszik a munkásosztály társadalmi súlya azokban az országokban is, amelyekben még csak harcol a tőkés kizsákmányoló viszonyok megdöntéséért. Szembetűnően változik a munkásosztálynak mint társadalmi osztálynak arculata is.

Részben ezek a körülmények voltak jelen hazánkban is annak a káros és reakciós irányzatnak az elburjánzásakor — a tényleges okok sokkal prózaibbak és kézzelfoghatóbbak voltak —, amelyet az 1968—1972-es időszakban az anarcholiberalis eszmei áramlatok előretörésének nevezünk. Valójában a technokrata és a bürokrata társadalmi réteg a maga szűk rétegérdekeinek érvényre juttatásával és az indokolatlan társadalmi (anyagiakban is kifejezett) előjogok megszerzésével igyekezett kétségbe vonni a munkásosztály döntő szerepét szocialista öngazgatású viszonyainkban és továbbfejlesztésükben, ezen belül pedig a munkásosztály élcsapatának, a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek a vezető szerepét is megkérdőjelezte.

Az anarcholiberalizmus előretörése most már a múlté, eszmeileg és társadalmilag véglegesnek mondható vereséget szenvedtek osztályszempontokat tagadó elképzelései. A sokféle formában jelentkező nézetek közül csak néhányra emlékeztetünk: Ilyen volt az a nézet, mely szerint a tudományos-műszaki haladás (részükről közkedvelten forradalommal jelölt) időszakban a haladás hordozói a szakemberek, nem pedig a munkásosztály, mert ez most már teljesen más társadalmi alakzat, mint a múlt században, Marx idején vagy századunk első felében volt. Sokat bizonygatták és hangoztatták azt is, hogy a munkásosztály szerepének hangsúlyozása a szocialista Jugoszláviában már állítólag szektáns álláspont, hisz tulajdonképpen csak dolgozókról beszélhetünk, mivel öngazgató szocialista társadalmunkban közelednek az osztályok, és mindinkább rivellálódnak az osztály- és rétegekülönbségek. Munkásosztályunknak az öngazga-

tásra való hiányos felkészültségét ugyancsak mindenütt feltüntették; az öngazgatás formalizálására, általános ellenőrző funkcióvá való zsugorítására és a döntéseknek a szakvezetőség kezében való összpontosítására törekedtek. Ilyen szempontból minden állami közbelépést etatista konzervatív intézkedésnek nyilvánítottak, a Jugoszláv Kommunista Szövetség irányító szerepét pedig bürokratikus beavatkozásnak minősítették, valamiféle kommunisták nélküli öngazgatást és üzemi ügyvitelt szorgalmazva.

Ezeknek a szocializmust veszélyeztető nézeteknek a visszaszorítása nemcsak a nézetek alaptalanságát bizonyította, hanem azt is tudatosította, hogy szocialista társadalmunk még jó ideig osztálytársadalom marad, hogy öngazgatású szocializmusunk, politikai rendszerünk demokráciájának és közvetlen hatalomgyakorlásának kulcsa abban van, hogy az a proletárdiktatúra meghatározott formája. Ennek alapján nem kérdőjelezhető el az osztályszempontú közelítés minden lényeges kérdésben, amely a munkáosztály érdekének és vezető szerepének érvényesítése alapján értendő. Ez pedig a következőket jelentette: világnézetének erőteljesebb térhódításával a munkásosztály olyan helyzetbe került, hogy az öngazgatás elmélyítésével tovább nőtt társadalmi súlya a viszonyok rendezésében. A Kommunista Szövetség vezető szerepének mint a proletariátus élcsapatának erősödése egyben a munkástöbbség gyarodását is jelentette a termelővállalatok és dolgozói közösségek KSZ-szervezeteiben, valamint az iparilag fejlettebb községekben. Így vált lehetővé azoknak az elferdüléseknek a kiküszöbölése, amelyek főként az indokolatlan szociális különbségekben, a nemzeti viszonyokban, a lakásépítésben, az iskoláztatási politikában és a társadalmi újratermelésben nyilvánultak meg, illetve amelyek eszmei kifejezője az anarcholiberalizmus volt.

Mivel a 70-es évek elején társadalmi törekvéseinkben és eszmei téren a munkásosztály szerepe, a munkásosztály szempontjából való közelítés széles fronton ment végbe, lényegében társadalmunk minden alapsejtjét felölelve, így az anarcholiberalis eszmei áramlatok szétzúzása után szükségessé vált a munkásosztály újrafogalmazása jelenlegi öngazgatási szocialista körülményeinkben. Erre 1973-ban és 1974-ben került sor, a JKSZ X. kongresszusát előkészítő álláspontokban és magán a kongresszuson, Tito elvtárs pártelnöki beszámolójában. Így a X. pártkongresszus munkája alapján társadalmilag elfogadott megfogalmazásban tárul elénk a munkásosztály meghatározása, mai adottságunknak megfelelően.

Ez nem jelenti azt, hogy 1974 után nem találkozunk olyan kísérletekkel, amelyek más módon igyekeznek megfogalmazni a munkásosztály lényeges jellemzőit. Mégis a társadalomtudományok hivatásos művelőinek meggyőződésünk szerint, a legértékesebb teljesítménye az 1973. évi kongresszusi előkészítő okmányokhoz való hozzájárulás volt. Az utóbbi évek próbálkozásai túlságosan egyéniek és szubjektívak. Indokolatlanul figyelmen kívül hagyják az 1973. és 1974. évi verifikált álláspontokat, amelyek megfelelő kiindulópontként szolgálhatnak a kérdés további

elemzéséhez és a marxista társadalomtudományok eredményei közé sorolhatók.

Az 1974-ben megtartott X. pártkongresszus előkészítő okmányából a munkásosztály meghatározására vonatkozó legfontosabb részét idézzük: „A munkásosztály fogalma alatt néha csak fizikai munkát végző munkásokat értünk, néha pedig mindazokat, akik a termelési folyamatban dolgoznak (mérnökök, technikusok stb.). A munkásosztályhoz való tartozás szempontjából nem a mérnökre vagy a munkásra vonatkozó jellegzetesség lényeges, hanem az, hogy milyen helyzete van a termelési viszonyokban. A műszaki és egyéb értelmiség, amely részt vesz a termelési folyamatban, az öngazgatási viszonyok közt a munkásosztály része — ha máris még azzá nem vált teljes egészében. De fennáll a veszély, hogy abban a mértékben, ahogyan a technokrata és bürokrata réteg uralkodik, az értelmiség ehhez a réteghez csatlakozzon, a technokrata és bürokrata csoportosulás részévé váljon.

Az osztályhoz való tartozást éppen a termelési viszonyokban elfoglalt helyzet, illetve a munka feltételeivel, eszközeivel és gyümölcseivel való rendelkezés méretei határozzák meg. Ha társadalmi tulajdonban vannak a termelőeszközök, minden ember, aki ezekkel az eszközökkel dolgozik, és aki a maga munkájából él, a munkásosztály alapját képezi.”¹

A Platformban kifejtett meghatározásokat Tito elvtárs a JKSZ X. kongresszusán elhangzott elnöki beszámolójában a következőkben foglalja össze:

„A munkásosztály a szocialista forradalom hajtóereje. Forradalmisága advan van magában társadalmi lényében. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy a műszaki és egyéb alkotó és dolgozó értelmiség is, amely a társult munka keretében és a munka szerinti elosztás alapján bekapcsolódott a szocialista termelési viszonyokba, a munkásosztály alkotórésze . . .”²

Összegezve a JKSZ 1973—1974-es évek okmányaiban a munkásosztályra vonatkozó álláspontokat megállapítható:

1) A mai jugoszláv adottságokban a munkásosztályhoz való tartozás döntő, bár nem kizárólagos körülménye a termelőviszonyokban betöltött helyzet. Ez elsősorban azt jelenti, hogy munkát végezzen társadalmi tulajdonban lévő eszközökkel, hogy az öngazgatási viszonyok részese legyen, hogy munkájából éljen, azaz, hogy az elosztásban a tényleges munkáhozjárulása alapján részesüljön.

2) A munkásosztályhoz való tartozás szempontjából lényegtelen, hogy valaki fizikai munkát végez-e, vagy értelmiségit, de lényeges, hogy részese legyen a termelő munkavégzés folyamatának.

3) A technikai és más alkotó értelmiségre vonatkozóan — amely részese a termelő munkafolyamatnak —, az öngazgatású általános társadalmi adottságokban a jellemzés tartózkodik a kizárólagos meghatározástól, s utal arra, hogy „a munkásosztály része — ha máris még azzá nem vált teljes egészében”.

A tipikus jegyek felsorolásakor a termelőviszonyok — különösen pedig az elosztás és a személyi jövedelem kialakítása szempontjából, nagy figyelmet kell szentelni annak a megfogalmazásnak, amely kimondja (Platform), hogy „a maga munkájából él”, és amely utal a szocialista termelőviszonyokba való bekapcsoltságra (Tito elvtárs elnöki beszámolója) és a munka szerinti elosztás elveire, szemmel tartva azt a veszélyt, hogy létrejöhet a technobürokrata társadalmi réteghez való felzárkózás is. Nyilvánvalóan ez esetben a szubjektív eltökéltségről van szó, olyan magatartásról és a termelőviszonyok ama elemeiről, amelyek meghatározzák, hogy valaki valóban a maga munkájából él-e, a saját hozzájárulása alapján, a közösen vállalt munkafeladatok részeseként, a szükséges szolidaritással. Mert fennforoghat az a veszély is, hogy valaki — ez a műszaki és a többi alkotó értelmiségi esetében kísért — tudása monopóliumát, a termelés folyamatában betöltött kulcshelyzetét vagy vezető szerepét és befolyását mások munkájának a kisajátítására használja fel. Ez tulajdonképpen a jugoszláv szocialista öngazgatás társadalmi adottságaiban a technokrata és bürokrata magatartás társadalmi lényege. Az ilyen egyén objektíve nem lehet a munkásosztály része, legyen az mérnök, technikus vagy éppenséggel szakképzett munkás, függetlenül attól, hogy ő és a környezete annak tekinti magát.

Ez a lényeges körülmény nyilván nem statisztikai kategória, még nem is állandóan fennálló körülmény, hanem függ a tényleges társadalmi-termelési viszonyoktól, amelyek minősítése gyakran csak körültekintő elemzés alapján állapítható meg.

Létezik ezenkívül még egy lényeges osztályjellegzetesség, ami természetesen a munkásosztályra is vonatkozik: a társadalmi osztályok nem olyan társadalmi csoportok, amelyek egymástól szigorúan külön vannak választva. Marx A tőke III. kötetének az osztályokról szóló utolsó, be nem fejezett 52. fejezetében utal arra, hogy noha Angliában a tőkés társadalom „vitathatatlanul a legszélesebb, legklasszikusabb módon fejlődött ki”, „az osztálytagozódás még itt sem jelentkezik tisztán. Itt is mindegyik közép- és átmeneti fokok homályosítják el a határvonalakat...”.

Visszatérve a termelőviszonyokra, a már idézett jellemzések hangsúlyozzák (a Platform) a követelményt, hogy „részt vesz a termelési folyamatban”, valamint „minden ember, aki ezekkel az eszközökkel dolgozik” (nevezetesen: társadalmi tulajdonban lévő termelési eszközökkel), továbbá (Tito elvtárs elnöki beszámolója), hogy olyanokról van szó, akik „a társult munka keretében és a munka szerinti elosztás alapján bekapcsolódtak a szocialista termelési viszonyokba...” — ezekből a jellemzések-ből következik az, hogy a társadalmi tulajdonban lévő termelőeszközökkel végzett munka nemcsak a szó szoros értelmében a termelésre magára értendő, hanem az egész gazdasági életre, beleértve a gazdasági szolgáltatásokat: a szállítmányozást és az áruforgalom lebonyolítását is. Ez megfelel a társadalmunkban általánosan elfogadott felfogásoknak, ellentétben a múltbeli álláspontokkal, amikor is a tőkés körülményekben maga

a munkásmozgalom sem tekintette az áruforgalomban alkalmazott bér- munkásokat munkásoknak, de ők maguk is kereskedelmi alkalmazottak- nak vagy magánalkalmazottaknak nevezték magukat. Az igazat megvall- va az áruforgalom dolgozóinak nincs mindenben a munkásosztály zömé- vel azonos helyzetük. A jövedelemszerzés szempontjából még kiváltságo- kat biztosítanak társultmunka-szervezetüknek, s ez mindaddig így lesz, amíg meg nem történik az áruforgalmazás egész tevékenységének új al- kotmányos rendszerünk előírásai alapján való átlényegülése. Az áruszál- lítmányozás területén dolgozókat illetően ma sincs lényeges változás, noha a szállítás is szolgáltatás és nem termelőmunka, a múltban is a szál- lítómunkást mindig a munkásosztály részének tekintették. Hasonló a helyzet más gazdasági szolgáltatásokkal is, mint például a vendéglátó- ipar, a járművek és háztartási gépek karbantartását végző üzemek, a va- lamikor hagyományosan csak a szolgáltató magániparosok által biztosí- tott szolgáltatásokat nyújtó társult munka szervezeteinek munkásai ese- tében.

Az osztály meghatározása szempontjából a termelőviszonyok mellett lényegesek a másodlagos meghatározók is, mint például: az életmód, az osztálytudat, a kialakított értékrend. Nem emlegetjük ok nélkül saját ju- goszláv társadalmi adottságainkat, figyelembe véve azt, hogy munkás- osztályunk „fiatal”, ezért hangsúlyozzuk az eszmei nevelés szükségességét és az öngazgatású világnézet fontosságát. A végletesen drasztikus esetek- ben találhatóunk példát az egyének alacsony osztálytudatán túl az osz- tályszolidaritás megtagadására (egyedi esetekben a munkásosztály eláru- lásával), annak ellenére, hogy az ilyen egyedi esetekben is a szóban forgó egyén a termelőviszonyok szerint a munkásosztályhoz tartozik, de való- jában megtagadja osztályhovatartozását.

Mivel a társadalmi osztály, s így a munkásosztály is, nem egyértel- műen és szigorúan elhatárolt képződmény, nem is dönthetjük el egykön- nyen, hogy melyik az a sokaság, amelyet figyelembe veszünk felméré- seink és elemzéseink során. Maga a statisztika nem is tárgyalja ezt a kér- dést, felméréseiben és kimutatásaiban termelési ágazatok szerinti foglal- koztatottak szerepelnek, a foglalkoztatottak szakképzettsége stb. Kutá- saink esetében magunk határozzuk meg a mintát, s itt már figyelembe vehetjük a munkásosztály időszerű meghatározó jellemzőit.

A kutatások, de a politikai értékelések esetében is a munkásosztály reprezentatív részének figyelembevétele mindig alkalmas és megfelelő leegyszerűsítést jelent. A maga idejében az ipari munkásságot jelölte meg a munkásosztály magvaként, nem zsugorítva az egész proletariátust csak az ipari munkásságra. Ma, a mi esetünkben hasonló jól megfelelő repre- zentatív kategória a közvetlen termelő vagy még szűkebben: a közvetlen termelő a gyáripárban. A munkásosztály e részének vizsgálata értékes anyagot szolgáltat az egész osztály helyzetének meghatározásához. Rajta keresztül ellenőrizzük népjóléti politikánkat, oktatási reformunkat, ezt a

kategoríát tartja szem előtt a Kommunista Szövetség, amikor a munkás-többség kialakítását szorgalmazza.

A munkásosztály meghatározására vonatkozó társadalmilag elfogadott meghatározások közé tartozik Jugoszláviában a munkásosztály olyan jellemzése, amely állandóan szemmel tartja a munkásosztály egyes rétegeit, részeit és figyelembe veszi az osztály egyes részei közötti ellentmondásokat.

Ezt a szempontot az idézett 1973-ban közzétett Platform (idézet magyar nyelvű kiadás, IV. fejezet, A modern munkásosztás című rész 4. pontja, 28. oldalon) többek között így fejezi ki: „A munkásosztály egyes rétegeinek a mindennapi életben különféle pillanatnyi érdekei vannak a társadalmi és anyagi helyzetükben megnyilvánuló különbségekből kifolyólag. Ezt részben a foglalkoztatottak számának, a viszonylag fiatal munkásosztálynak szakadatlan növekedése idézi elő. Ilyen feltételek közt a munkásosztály összetartása és egysége szakadatlan harcot követel meg a munkásosztályban és a társadalomban uralkodó viszonyok és érdekek egybehangolásáért. E küzdelem folyamán bizonyos összeütközések, bonyodalmak és ellentmondások keletkeznek. Nem az osztályok harcáról van szó, a küzdelem magának a munkásosztálynak az összetartozásáért és az öngazgatási társadalmi viszonyok további fejlesztéséért folyik...”³

A Jugoszláv Kommunista Szövetség 1958 áprilisában meghozott programja felsorolja azokat a lényeges tényezőket, amelyek ma is hatnak, s „amelyek a munkásosztály egyes részeit szükségszerűen különböző anyagi helyzetbe juttatják — mindez lehetőséget teremt bizonyos ellentmondásokra magában a munkásosztályban...”⁴ ennek alapján jelentkező vi-
szályokra és megoldási módjukra „a szocialista demokrácia rendszere által, a kommunisták és valamennyi öntudatos szocialista tényező türelmes politikai és eszmei munkájával”⁵

Eddig jobbra a munkásosztály társadalmilag elfogadott jellemzéséről esett szó, mert pontos meghatározás, definíció nem sokat segít. Nemcsak azért, mert ahogyan Veljko Korać megállapítja: „Marx kifejtett, világosan kimondott formában sehol sem határozta meg a társadalmi osztály fogalmát, annak ellenére, hogy az osztályok és osztályharcok vizsgálata társadalmi elméleti kutatásainak központját képezik.”⁶ De mivel az osztályok és osztályharcok valóban Marx kutatásainak központi kérdéseként szerepelt, felesleges kiemelni, hogy mérhetetlenül sokat nyújtott anélkül, hogy külön megfogalmazta volna az osztály fogalmára vonatkozó pontos definíciót (ami nem jelenti azt, hogy nem lett volna szándékában azt megtenni, legalábbis erre utalnak a befejezetlen fejtegetések A tőke III. kötete utolsó fejezetében).

Ez a körülmény meghiúsította, hogy a társadalmi osztály esetében megismétlődjön az, ami a társadalmi alap és felépítmény szűkszavú és tömör meghatározásával megtörtént. Nevezetesen az, hogy a múltban, de a közelmúltban is Marx tanítását vulgarizálják azáltal, hogy többé-kevésbé hegeli módon magából a fogalom meghatározásából fejtsék ki

a maguk meglátását jól-rosszul, Marxnak tulajdonítva azt. Ez a módszer jelen van jugoszláv valóságunkban, amikor is a kutatók előbb nyomoznak, majd közlik, hogy hányféle definíciót találtak a munkásosztályra vonatkozóan, s elemzik a fellelt meghatározások között mutatkozó különbségeket. Ez történik Leninnek a társadalmi osztályokra vonatkozó meghatározásával, amelyet A nagy kezdeményezés című füzetében közölt. Különben tekintélyes és elismert szerzők ezt a melleleg említett meghatározást (amely valóban az eredeti marxi értelmezést fejezi ki) „zseniális és eddig még meg nem haladottnak” minősítik. Pedig nyilvánvaló, hogy Lenin sem érezte külön lényegesnek, hogy a munkásosztály fogalmát kifejtsse, pontosan meghatározza, sem A nagy kezdeményezés című füzet megírása előtt, sem utána; éppen úgy, mint ahogyan magának a meghatározás megfogalmazásának sem Marx, sem Engels nem tulajdonítottak különösebb fontosságot.

Ezúttal is szem előtt kell tartani Engelsnek a fogalmak meghatározására, a definíciókra vonatkozó megjegyzését, amely szerint a meghatározás szükséges rossz. Szükséges annyiban, hogy az alapfogalmat lehetőleg szabatosan megfogalmazza a szerző, s így az olvasó elkerüli a felesleges kezdeti félreértéseket. De egyben rossz is, mert a fogalom meghatározása csak néhány leglényegesebb jellegzetességet és kapcsolatot tartalmazhat, sohasem minden lényegeset. Ezért is figyelmeztet Engels a fogalmak meghatározásának korlátjaira, korlátolt jelentőségére, mert a meghatározások lényege nem engedi meg, hogy a fogalomra, vagy viszonyrendszerre vonatkozóan teljes és kimerítő legyen, hiszen ha ez nem lenne így, említi meg Engels, nem lenne szükséges, hogy könyveket írjunk.

Mégis úgy véljük, hogy nálunk nem is egy jugoszláv szerző, kevés kutatással, nagy erőfeszítést fejt ki, hogy körülményeinknek megfelelően kigondolja, megfogalmazza munkásosztályunk átfogóan érvényes meghatározását. Sem a szociológiában általában, sem nálunk Jugoszláviában, nem sokat segít a bölcsek kövéhez hasonló általános érvényű képlet. Sokkal lényegesebb számunkra az átfogó és kitartó kutatás azzal a céllal, hogy felfedjük, az egyedi és sokrétű megnyilatkozási formákat, amelyeken keresztül kifejezésre jutnak az osztályszerkezetre és a munkásosztályra vonatkozó általános törvényszerűségek. Ezek az általánosan és alapvetően meghatározó tényezők, nyilvánvalóan a termelőviszonyok összességéből erednek, amelyek magukban véve is állandóan alakulnak a szocialista társadalom dinamizmusa által, de amelyek nem méríthetik ki az osztály meghatározását.

Újszerűen hatott, de valójában merev sematizmusból fakadt néhány hazai szociológus kísérlete, akik a munkásosztályt a jugoszláv öngazgatású szocializmusban úgy határozták meg, mint szembehelyezett osztályt valamint „ellenosztályt”. Az ilyen felfogások magvát fellelhetjük már a tudományos szocializmus előfutárainál, de szocialista öngazgatású társadalmi adottságainkban ezek a felfogások, bármennyire is bürokrataellenes felfogást képviselnek, mégis az előbbi antagonisztikus osztálytársadal-

mak alapvető osztályszerkezetének sematikus és mesterkélt átültetését jelentik. Ezek a kizsákmányoló osztálytársadalmak, így a tőkés társadalmi rend is, valóban két alapvető osztállyal (vagy osztálycsoporttal) és több mellékes osztályképződménnyel jellemezhetők, amelyekben a két alapvető osztály egymással antagonisztikusan és polárisan szembehelyezkedik. Ha ezzel a gondolatmenettel a szocialista társadalom osztályszerkezetét jellemzik, úgy a szocialista társadalmi viszonyok (mint átmeneti társadalmi helyzet az antagonisztikus osztálytársadalomból az osztály nélküli kommunista társadalomba) elsősorban az osztályalakzatok asszimmetrikusan elhelyezett szerkezetével jellemezhetők. Elsősorban azért, mert a domináló munkásosztály köré csoportosulnak szorosabb vagy lazább kapcsolatban a proletariátus osztályszövetségei, amelyekkel karöltve valósítja meg osztálydiktatúráját. Így a mi esetünkben a munkásosztály helyzetét és jellegzetességeit szükségszerűen a valós osztályszövetségi viszonyokban kell keresnünk és vizsgálnunk, nem pedig egy afféle feltételezett és vele szembehelyezett „ellenosztály” viszonylatában. Ez a szemlélet nem jelenthet felületességet, hanem éppenséggel azt feltételezi, hogy szemmel tartjuk a társadalmi ellentmondásokat, konfliktusokat, az érdekek különbözőségét és az osztályharc sajátos lefolyását, amelyek már nem öltenek antagonisztikus méreteket.

A külföldi kutatások eredményei, sőt fogyatékoságai és balsikerei is, serkentőleg hathatnak a jugoszláv kutatókra, ha azokat valóban alkotó módon hasznosítják. Saját helyes irányvételünket nemigen zavarhatják meg azok a marxizáló szerzők, akik az osztálymeghatározás merev és sokélyes megfogalmazásával eltúlozzák a termelőeszközök tulajdonát és csak a tulajdonra zsugorítják a termelőviszonyok elsődleges osztálymeghatározó voltát — arról értekeznek, hogy Marx osztályfelfogása csődötmondott. Ezek a bírálók nem az eredeti marxi megfogalmazásból indulnak ki, hanem Marx sekélyes bemutatónak felfogásából, s ezek alapján kimutatják, hogy csak a termelőeszközök tulajdona alapján nem lehet megmagyarázni a keleti termelési mód kizsákmányoló voltát, de az újabb idők bürokratizmusát és a technokratizmus előretörését, illetve ezek élősdi jellegét sem. Az igazság kedvéért hozzátehetjük az ilyen marxizálók érveihöz, hogy a tőkés társadalmi rend és az előbbi osztálytársadalmak kizsákmányoló mechanizmusát is képtelenek volnának lényegbehatólan értelmezni, ha az osztályjellegzetességeket csak a termelőeszközök tulajdonára zsugorítanánk, tudván, hogy a termelőviszonyok összessége sem merítheti ki a figyelembe veendő fontos tényezőket.

A másik külföldön jelentkező zavart keltő közelítési mód, a társadalmi szerkezet olyan meghatározása, amely során eltúlozzák a társadalmi és műszaki munkamegosztást. Eredetileg a nyugati szociológiák második világháború utáni divatos témája volt a funkcionálizmus, amely a szociológia konzervatív alkalmazását jelenti ma is, s valóban a technokrata és bürokrata társadalmi réteg társadalmi befolyásának növekedését védelmezi kritikai megközelítés nélkül.

Számunkra mégis a hazánkban már társadalmilag affirmált álláspontok jelenthetik a további kutatási eredmények kiindulópontját. Ez nem zárja ki a másirányú kutatásokat, de az eddigi tapasztalatok jobbra a kutatók egyénieskedéséről és eredménytelenségéről tanúskodtak.

Természetesen az egyöntetű munkásosztályról alkotott kép elvetése Jugoszláviában és a munkásosztály rétegződésének, belső ellentmondásainak figyelembevétele nem jelenti a valóság mesterkélt dramatizálását, hanem valós értelmezését. A szocialista társadalmi viszonyok erősödésével az egész társadalom fokozatosan homogenizálódik, annak ellenére, hogy osztályjellege korántsem vész el, s maga a munkásosztály erőteljes fejlődése közben is, legalábbis az általános fejlődési irányzatot illetően, fokozatosan egyöntetűbbé válik erőteljes számszerű növekedése ellenére. Ezt a körülményt, a modern munkásosztály jellemzőit tárgyalva, az 1973-ban közzétett Platform a következőképpen fejezi ki:

„... Hazánkban az a törekvés uralkodik, hogy helyzete tekintetében minden dolgozó fokozatosan kiegyenlítődjék a munkásosztály tagjával. Ezt oly módon érjük el, hogy fokozatosan megszüntetjük a gazdaságon kívüli társadalmi tevékenységek költségvetésből való pénzelését, illetve az állami közvetítést a társadalmi munka egyes területei közt. Ehelyett a társadalmi tevékenységek helyzete a munka cseréjének elve alapján alakul ki, ez pedig az e téren dolgozó emberek helyzetét ki fogja egyenlíteni a termelőtevékenységben dolgozók társadalmi és gazdasági helyzetével, tehát jövedelmüket a társadalmi újratermelés folyamatában való részvételük, a társadalom termelőerőéhez és a munka társadalmi termelékenységéhez való hozzájárulásuk arányában valósítják meg. A dolgozók ezáltal fokozatosan beolvadnak a munkásosztályba, azután pedig abban a mértékben, amennyire ez a társadalom általános törvényszerűségévé válik, megszűnik maga a munkásosztály is.

A munkásosztály tehát az öngazgatású szocialista termelési viszonyok erősödése folytán új sajátosságokra tesz szert és új feladatokat tűz ki, amelyek még inkább hangsúlyozzák történelmi küldetését...⁷

Tehát hosszú folyamatról van szó, amely a lényeges szocialista viszonyok kialakításának arányában alakul ki, azzal, hogy végül is létrejön a társult munka jövődöbéli társadalma, amelyben megszűnik a társadalom osztálytagozódása, a társadalom osztályjellege is.

Jegyzetek

¹ A Jugoszláv Kommunista Szövetség Elnöksége, Platform a Jugoszláv Kommunista Szövetség X. kongresszusa álláspontjainak és határozatainak előkészítéséhez (A Magyar Szó Kommunista melléklete, 1973. VI. 25., 55. oldal)

² A Jugoszláv Kommunista Szövetség Tizedik Kongresszusa, Dokumentumok, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1974., 59—60. oldal.

³ VI. fejezet, A társadalom szerkezete és belső ellentmondásai c. része, III. magyar nyelvű kiadás, Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék, 1977., 143. oldal.

⁴ Idézett mű, 144. oldal.

⁵ Marks i savremena sociologija, III. kiadás, Belgrád 1976., 266. oldal.

⁷ A Jugoszláv Kommunista Szövetség Elnöksége, Platform a Jugoszláv Kommunista Szövetség X. kongresszusa álláspontjainak és határozatainak előkészítéséhez (Magyar Szó Kommunista melléklete, 1973. VI. 25., 27. oldal.)

Rezime

Društveno afirmisani stavovi u Jugoslaviji u pogledu određenja radničke klase

Zamašne promene u strukturi stanovništva i u tehničkoj opremljenosti rada u svetu i kod nas postavile su na dnevni red dilemu da li je odgovarajuće ono određenje radničke klase koje se smatralo ranije zadovoljavajućim. Autor u svom radu ukazuje da u osnovi izvorno Marksovo određenje izraženo u celokupnom njegovom životnom opusu i Lenjinov sažeti rezime ovog Marksovog određenja u svojoj brošuri „Velika inicijativa” i danas je zadovoljavajuća.

Ovu svoju tvrdnju autor zasniva na naglašavanju dve okolnosti. Prvo, Marks je u određenju društvenih klasa polazio shodno od svog istorijsko-materijalističkog principa, te je u prvi plan uzeo kao određenje totalitet produkcionih odnosa. Neke sociologije (tačnije: marksistički orijentisane ideologije), prenaglašavaju samo jednu komponentu produkcionih odnosa, i to svojinske odnose. Na taj način upadaju u nerešive teškoće iz čega neki marksolozi sebi stvaraju argumente o navodnom prevaziđenosti marksističkog i Marksovog određenja društvenih klasa i posebno proletarijata. Drugo, Marks nije ogoleo određenje društvenih klasa, pa time ni radničke klase, samo na produkcione odnose, na što upečatljivo ukazuje započeto njegovo izlaganje o društvenim klasama na poslednjoj stranici III toma Kapitala, sa kojim se i rukopis prekida, a III tom završava.

Autor ukazuje da je u Jugoslaviji bilo potrebno redefinisati radničku klasu u sadašnjim samoupravnim odnosima i posle žestokih idejnih okršaja i razračunavanja sa nadiranjem anarholiberalističkim idejnim strujanjima. To je učinjeno u pripremnom opširnom i sadržajnom dokumentu za X Kongres SKJ 1973. godine i u referatu predsednika SFRJ, druga Tita na samom X Kongresu SKJ 1974. koji referat je sastavni deo osnovnih dokumenata X Kongresa SKJ.

Autor analizira sadržaj i implikacije određenja radničke klase iz oba ova dokumenta, ukazujući na elastičnost ovih određenja s obzirom da se radi o izražavanju procesa koji su i dalje u toku. Nezavisno od veoma velikog broja definicija za radničku klasu domaćih i stranih naučnika, autor ovog rada poziva se na Engelsovu interpretaciju vezanu za pojam definicije, naime, da je definicija neophodno i nužno zlo, ali da se definicija ne može specificirati, jer nikada ne iscrpljuje raznolikost i složenost sadržaja koji definiše.

Autor ukazuje u svom radu i na okolnost da bez obzira na pojedinačno

mišljenje nekih naučnika, može se smatrati odbačenim shvatanje o „kontra klasi“ u sadašnjim našim uslovima u Jugoslaviji. Takođe ukazuje na Marksovo određenje društvenih klasa u smislu postojanja difuzne periferije klasa što ne znači da klase ne postoje kao puna realnost date društvene stvarnosti. U vezi ove okolnosti Marksovo korišćenje modernog industrijskog proletarijata kao jezgra radničke klase, po autoru ovog rada u prilikama socijalističke samoupravne Jugoslavije može kao jezgro, odnosno kao adekvatni reprezentant da posluži neposredni proizvođač, i ako se i u našem slučaju radnička klasa u nas ne može suziti samo na ovu kategoriju koja je samo jezgro radničke klase u nas, a koja se može relativno lako kvantifikovano obuhvatiti i analizirati.

Zusammenfassung

Gesellschaftlich afirmierte Stellungnahmen in Jugoslawien zur Definition der Arbeiterklasse

Beträchtliche Änderungen der demographischen Struktur und der technischen Ausrüstung der Arbeit in der Welt, so wie auch bei uns, führten bei uns zum Dilemma, ob die Definition der Arbeiterklasse, die bisher als richtig betrachtet wurde, auch weiterhin dem Begriff entspricht. Der Verfasser bezeugt, dass im Grunde die Bestimmung von Marx, die er in seinem ganzem Lebenswerk — und Lenin's massiver Ausdruck dieser marxistischen Definition, in seiner Broschüre „Die grosse Initiative“ — auch heute entsprechend und genügend ist.

Diese seine Behauptung begründet der Verfasser durch die Betonung zweier Umstände. Erstens, Marx ist bei der Definition der Klassen, entsprechend der Prinzipien des historischen Materialismus vorgegangen, und hat daher bei der Definition zuerst die Totalität der Produktionsverhältnisse untersucht. Einige Soziologien (eigentlich die marxistisch orientierte Ideologien) unterstreichen nur eine Komponente der Produktionsverhältnisse, d. h. die Eigentumsverhältnisse. Sie kommen daher zu unlösbaren Schwierigkeiten, die einige Marxologen zur Schaffung von Argumenten über die angebliche Überholtheit der marxistischen und Marxens Definition der Klassen und insbesondere die des Proletariats. Zweitens, Marx hat die Definition der gesellschaftlichen Klassen — und daher auch die des Proletariats — nicht nur auf die Produktionsverhältnisse simplifiziert, das ausdrücklich durch seine angefangene Ausführung über die Klassen bewiesen, ist, die er auf der letzten Seite eines Kapital im dritten Bande ausgeführt hat, und womit das Manuskript unterbrochen und der dritte Band beendet wird. Der Verfasser unterzeichnet, dass in Jugoslawien die Redefinition der Arbeiterklasse — in den heutigen Verhältnissen der Selbstverwaltung und nach schweren ideologischen Gefechten und der Abrechnung mit den vorstossenden anarcho-liberalistischen Auffassungen — von Nöten ist. Diese Redefinition wurde geschaffen im vorbereitendem inhaltreichen Dokumente, für den X. Kongress des Vereins der Kommunisten Jugoslawiens 1973, sowie in den Auslegungen Genosse Tito's am X. Kongress 1974, die im Grunddokumente des Kongresses eingegliedert sind.

Der Verfasser analysiert den Inhalt und die Implikation der Definition der Arbeiterklasse, in beiden Dokumenten und unterstreicht die Elastizität dieser

Definitionen, da es sich um den Ausdruck eines fortwährenden Prozesses handelt.

Ungeachtet der sehr vielen Definitionen einheimischer und ausländischer Gelehrten, über die Arbeiterklasse; der Verfasser dieser Arbeit, beruft sich an die Interpretation von Engels, die sich auf den Begriff der Definitionen bezieht, nämlich, dass die Definition ein nötiges Übel, jedoch unspezifizierbar ist, da sie Verschiedenheit und Kompliziertheit des Inhalts, den sie erklären muss, nie genügend erschöpfen kann.

Der Verfasser verweist in seinem Artikel, auf den Umstand, dass — ungeachtet der Auffassung einiger Gelehrten — die Auffassung über eine „Gegenklasse“ in den heutigen jugoslawischen Verhältnissen, zu verwerfen ist. Ebenso weist der Verfasser auf die Definition der Klassen, von Marx, hin, in Hinsicht auf die zerstreute Peripherien der Klassen. Das bedeutet zwar nicht, dass die Klassen als volle Realität des gesellschaftlichen Seins bestehen. In dieser Hinsicht, ist der Gebrauch des Begriffes des modernen industriellen Proletariats — bei Marx als den Kern der Arbeiterklasse — zu verstehen. Nach der Auffassung des Autors, dieses Artikels, ist in den sozialistischen Selbstverwaltungsverhältnissen Jugoslawiens, als der Kern — bzw. als vollständiger Representant — der unmittelbarer Arbeiter, zu verstehen. In unserem Falle, ist es unrichtig die Arbeiterklasse nur auf diese Kategorie zu verengen, wenn sie auch relativ einfach zu quantifizieren zu erfassen und zu analysieren ist.